

ЗАДГРАНИЧНОТО СТРОИТЕЛСТВО НА „ТЕХНОЕКСПОРТСТРОЙ“ ПРЕЗ 60-ТЕ – 80-ТЕ ГОДИНИТЕ НА ХХ В.

Ирина Григорова

Институт за исторически изследвания – БАН

Резюме. От дълги години в общественото съзнание в България се е формирала единствено романтичната представа, вкл. създавана чрез публични изказвания на Тодор Живков, за „Техноекспортстрой“ единствено като за изключително успешно предприятие с принос за социално-икономическия подем на развиващите се страни, които скоро са се освободили от колониален или подмандатен статут, и осигурило щедри валутни постъпления в държавната хазна. Настоящата статия има за цел да проучи доколко мащабни и печеливши са неговите реализации, какви рискове са поемани и дали те са водили до пробиви или до загуби, до каква степен отчетените резултати се дължат на самостоятелна инициатива и дейност. За постигането на тези цели е направен критичен анализ на запазените архивни документи на организацията, със съпоставяне на данните с тези на ръководството на БКП, на Министерството на външната търговия и чуждестранни специализирани издания, които, също поради икономически интереси в развиващите се страни, публикуват информация за сключените договори за строителство на индустриални обекти.

Ключови думи: Студена война; българско задгранично строителство; „Техноекспортстрой“; развиващи се страни

Публикациите, които са посветени на външноикономическата политика на България в периода на управлението на Комунистическата партия, неминуемо споменават държавната структура „Техноекспортстрой“. С обширната си дейност – от Южна Африка до Близкия и Средния изток – организацията се идентифицира с провеждането на политическата и икономическата линия на София в развиващите се страни и е високо ценена от ръководните среди като ключов фактор в осъществяването на заложените стратегически цели. Но все още липсва изследване, което да се фокусира върху развитието, профила на предприемачеството, благоприятните и ограничителните условия за работата на „Техноекспортстрой“. Настоящата публикация се стреми да запълни тази празнина, като акцентира главно върху бизнеса в крайбрежните средиземноморски държави, където орга-

низацията предимно оперира заради географската им близост и богатството им на петрол.

През 1955 г. България и Сирия установяват дипломатически отношения и още през следващата година именно там е поставено началото на българското задгранично строителство в Близкия изток. Всъщност част от първите обекти са изпълнени по проекти на западноевропейски компании, които вероятно предлагат по-високи цени за строителството им и благодарение на това София печели търговете им. Такива са зърнените силози с капацитет 35 000 т в икономически активния пристанищен град Латакия, построени (1956 – 1958) по проекта и под надзора на датска фирма. България изгражда в по-сушавите провинции Хомс и Хама съответно язовир „Растан“ с вместимост 250 млн. куб. м (1957 – 1958) и язовир „Махарде“ с обем 50 млн. куб. м (1958 – 1960) по проекти и под надзора на швейцарската компания Gruner Brothers. С изцяло българско авторство са други два обекта до края на десетилетието – казармен комплекс в гр. Латакия и реконструкция на летището край Дамаск (Filipova, 2008)¹⁾, пострадало през Втората световна война (Mansoor, 1972; Stroud, 1980). През май 1960 г. в София отчитат с удовлетворение 90 % възвръщаемост в свободна валута²⁾ във време, когато България изпитва остър дефицит за конвертируеми средства, с които тя самата да може да внася оборудване и технологии от Западна Европа.

Във връзка със стартирания през 1953 г. грандиозен проект „Габ“ на нидерландската компания Royal Haskoning DHV, предвиждащ отводняване, населяване и превръщане в земеделски терен на заблатената от векове долина Ал-Габ³⁾, през 1960 г. на България е възложено изграждането на напоителна система „Ашарне“, захранвана, както цитираните язовири, от р. Оронто и приключена през 1963 г., като обхващат и покрива 25 хил. ха земя.⁴⁾ Както посочва по-късен документ, българското строителство „затвърди името на нашата страна и нашите строители в самата Сирия и спомогна нашата строителна дейност да се пренесе и разпростре и в съседната арабска държава Ирак“.⁵⁾ Действително, през 1962 г. започва изграждането на международното летище в Багдад и българската страна се включва като подизпълнител на британската инженерингова и строителна компания Sir Alexander Gibb & Partners, като поема сградите, пистите, хангарите и др. дейности, които не са свързани с инсталиране на прецизна апаратура.⁶⁾

Зад българската оферта за летището в действителност стои иракският предприемач строител инж. Фарид Ахмар, който изготвя цени, надници, логистика и всички необходими данни, след което лобира пред иракски генерал (името не се съобщава), член на тръжната комисия и близък приятел на премиера ген. Касем, а в реванш след спечелването на търга на двамата са изплатени, макар и на забавени части, по 10 хил. иракски динара. След преврата на 8 февруари 1963 г. новата власт подгонва инж. Ахмар именно заради връзките

му с България и той бяга в Иран, откъдето иска София да му даде убежище. Най-вероятно българските държавни ръководители преценяват риска това да се възприеме като провокация от страна на Багдад и да доведе до още по-сериозно влошаване на отношенията между двете страни. Молбата е оставена без отговор и в крайна сметка, Фарид Ахмар се установява в Ливан.⁷⁾

По същото време България поема и други обекти – издигането на 3 водни кули в Багдад и изграждането на 120 км шосеен път Джалавла – Дербендихан (Filipova, 2008; Filipova, 2020)⁸⁾. Още в годината, в която Алжир обявява национална независимост (1962), са сключени договори за обувно предприятие в Джиджели и текстилен завод в Батна, като последният според по-късни американски изчисления дава 15 % от националната продукция в тази промишленост (Grigorova, 2016; Translations..., 1969). България участва в съветското строителство на завод за карбид и феросилиций в Асуан, Египет (1962 – 1967) (Ginsburgs & Slusser, 1981)⁹⁾. През 1963 г. българското задгранично строителство прави своите първи стъпки и в Либия, където се ангажира с канализацията на столицата Триполи и водоснабдяването на гр. Зуара (Filipova, 2019b)¹⁰⁾.

Само за няколко години България регистрира сериозна активност в задграничното строителство, но организацията му е разпиляна между Министерството на външната търговия, Министерството на строежите и съответните техни дирекции „Техноекспорт“ („Строителство зад граница“) и „Задгранични строежи“. Това е причината на 3 март 1964 г. ПБ на ЦК на БКП да вземе решение за създаването на централизирана институция – Държавно стопанско предприятие „Техноекспортстрой“, „на което да се възложи проучването, проектирането, оферирането, сключването на договори и изпълнението на задгранично строителство, както и оказването на техническа и друга помощ на други страни“.¹¹⁾ Издаден на 26 август 1976 г. сертификат на английски език указва, че в него се вливат съществуващи преди специализирани подразделения на „Металимпорт“, „Техноимпекс“ и „Техноекспорт“.¹²⁾

В мотивите към проектопостановлението за статута на дружеството външнотърговският министър Иван Будинов и строителният министър Марин Грашнов подчертават, че до момента от строителна дейност страната е спечелила 13 млн. вал. лв., от проектантска дейност – 3 151 100 вал. лв., и от техническа помощ (икономика, медицина, образование и пр.) – 2,65 млн. вал. лв. Но също така отчитат, че поради недобро съгласуване има и негативни случаи, като изчисляват загуби от иригационната система „Ашарне“ и др.¹³⁾ В докладната записка на двамата министри се предвижда „Техноекспортстрой“ да бъде юридическа личност със самостоятелно управление на всички дейности по офериране, участие в търгове, сключване на договори и тяхното изпълнение, търговски операции с осигурени от държавата оборотни средства и от прехвърлените ведомствени дирекции машинен и транспортен парк, привличане на специалисти от други институции, създаване на клонове, представител-

ства, смесени фирми и проектантски бюра. Все пак от него се очаква да представя периодична равностметка пред Министерството на външната търговия, доколкото последното отговаря за планирането на валутните приходи и разходи на страната. Тези положения са възприети в Разпореждане № 91 от 21 март 1964 г. на Министерския съвет за образуване на ДСП „Техноекспортстрой“.¹⁴⁾

Съвсем скоро обаче, според данни от кореспонденция между Министерството на външната търговия и „Техноекспортстрой“, към средата на 1964 г. дружеството се натъква на нерегламентирана конкуренция в СИБ. Съгласно политиката за сътрудничество между страните членки в трети страни „Техноекспортстрой“ кани сродната чехословашка организация „Стройекспорт“ да подадат съвместна оферта за търга за изграждането на мост в Ирак, но отсрещната страна заявява, че не желае да участва в този търг. След приключването му се оказва, че чехите все пак са депозирали своя оферта с 300 хил. иракски динара по-висока от българската, която печели търга. Прага обявява, че „Техноекспортстрой“ не действа съгласно координацията на страните членки на СИБ. А ръководството на българската организация е възмутено от обвиненията: „Ако чехите бяха на първо място, сигурно нямаше въобще да говорят за този мост“ (Filipova, 2015)¹⁵⁾.

Изгнаник в Ливан, през есента на 1964 г. инж. Фарид Ахмар предлага посредническите си услуги за търг за строителството на язовир в Йордания. Този проект не е осъществен, но изглежда, че иракчанинът продължава да полага усилия, тъй като след недълго време, на 10 август 1965 г., в Бейрут между „Техноекспортстрой“ и „Международно предприемаческо дружество“ е регистрирано българо-ливанско частно дружество Interarab Projects, което да се занимава с проектантска дейност – също привлекателно валутно перо, на територията на Ливан и съседните арабски страни (Filipova, 2013)¹⁶⁾. Тази форма на сътрудничество улеснява осъществяването на нови договори, тъй като партньорската страна познава добре местната макроикономическа политика и държавното планиране, данъчните, финансовите и трудовоправните закони и пазарната конюнктура. В следващите години са създадени още две смесени дружества, но те бързо са закрити поради пасивност от партньорската страна (в Судан и „Техноирак“ в Ирак). Самостоятелни и добре развиващи се проектантски бюра на „Техноекспортстрой“ (Vulgarprojet) отварят в Тунис, Афганистан, Етиопия и Либия. В някои от тези държави поради големия обем изпълнявани строителни дейности са създадени и филиали на „Техноекспортстрой“ (Сирия, Ирак, Либия и Тунис). Те се поддържат, докато се изпълнява строителство, и при липса на нови договори се закриват.¹⁷⁾

„Техноекспортстрой“ отново прибегва до посреднически услуги, за да стъпи на по-сериозни позиции в Либия. Срещу сумата от 20 000 либ. лири през 1965 г. местният „агент“ Мохамед Ареби успява да издейства включването на българската организация като подизпълнител на италианската фирма

Italconsult¹⁸⁾ за строителството на летище „Себха“ (писта, осветление) и на ирландската архитектурна компания Munce & Kennedy за изграждането на спортен комплекс в Триполи.¹⁹⁾ Пак под същото ръководство „Техноекспортстрой“ поема ангажименти и в обект Спортен комплекс в Бенгази (1966 – 1970), а самостоятелно се наема с водоснабдяването в Кусабат и издигането на 3114 еднофамилни къщи, както и на 62 жилищни блока в 5 района (Хомс, Завия, Себха, Убари, Бенгази).²⁰⁾

Вече имала договорни отношения с британската компания Sir Alexander Gibb & Partners, организацията отново се включва в неин проект в строителството на 9 моста Абу Сухер в Ирак над р. Ефрат (1965 – 1967), друг мост по унгарски проект Басра – Гармат Али (1965 – 1967) и в изпълнението на западногерманския проект на пътя Кут – Насирия (1966 – 1968). Голям обект в Мароко, по проект на американската фирма Tippetts-Abbott-McCarthy-Stratton, е язовирът „Грю“ (1968 – 1969) (Filipova, 2020)²¹⁾. В съседен Алжир се извършват геоложки проучвания, а заплатите на изпратените българи са фиксирани между 380 долара за специалисти по поддръжката до 540 долара за главен инженер (Zidarov & Chumachenko, 2019)²²⁾.

Изглежда, практиката да се ползват посреднически услуги, е прилагана обширно, тъй като е наличен договор от 1 януари 1967 г. за такива с Ибрахим Г. Диаб за изграждането на текстилна фабрика в Сирия.²³⁾ Въпреки това българската страна не печели търга, но сключва договори в края на 1967 г. за завод за вино и арак в Суейда и през пролетта на 1968 г. за винопроизводство и дестилация в Хомс. Заплатите на българите, които се предвижда да бъдат изпратени за тези два обекта, са фиксирани между 420 щ. дол. за специалист и 525 щ. дол. за главен инженер.²⁴⁾ „Техноекспортстрой“ успява да се включи и в изграждането на жп линията Оронто – Лакакя, проектирано и ръководено от съветската организация „Лентранспроект“ и която включва водостоци, тунели, виадукти, големи мостове и надлези (Filipova, 2008)²⁵⁾.

„Техноекспортстрой“ разширява дейността си в географско отношение, като през лятото на 1968 г. поема минно-геоложки проучвания в Северен Тунис и е предвидено нейно съучастие в експлоатацията на фосфатните находища Кеф ед Дур и Джебел Алима – юг, но впоследствие туниската страна се отказва поради ниската концентрация на фосфати, която не би оправдала инвестициите. В периода 1965 – 1969 г. организацията изгражда самостоятелно жилищни сгради и спортен комплекс в Тунис, който се състои от стадион, спортни зали, два открити и два закрити олимпийски плувни басейна и събира 50 000 зрители (Filipova, 2019a)²⁶⁾. С надеждата да стъпи в Кувейт, „Техноекспортстрой“ изпълнява белгийски проект за водохващане за охладителните инсталации на нефтохимически комплекс (Kamenov, 1970; Filipova, 2020)²⁷⁾, но следващи договори с тази страна не са сключени, като продължава проектантската си дейност.

По същото време България извършва интензивен внос на технологии и комплектни обекти от Запада, предимно ФРГ, Франция и Италия, във връзка с индустриализацията и модернизацията на стопанския облик на страната. По-крупните инсталации се закупуват срещу разсрочено плащане, но техният брой е голям и изискват все повече средства (Marcheva, 2016). Затова на 25 юни 1968 г. Министерският съвет издава Разпореждане № 249, с което задължава „Техноекспортстрой“ и други ведомства да проведат редица мерки, за да се създадат условия за разширяване на задграничното строителство, геологопроучвателните работи и проектирането; за подобряване организацията на тези дейности за осигуряване на по-големи валутни постъпления за страната“.²⁸⁾

София се стреми да следва своите икономически интереси, но междувременно върху страната се оказва натиск да действа в сътрудничество с останалите страни членки на СИВ в развиващите се страни с оглед на глобалните геополитически и стратегически планове на Москва. А през есента на 1968 г. „Техноекспортстрой“ докладва редица случаи на нелоялно поведение в търгове от страна на Полша, Чехословакия, Румъния и ГДР. Така организацията е поставена едновременно пред вътрешноблокова конкуренция и такава с фирми от развитите западни държави, които по различни спогодби за научно-техническа помощ разполагат със свои резиденти – инженери към централните администрации, с други думи – имат свои лобисти сред ръководните среди.²⁹⁾ От доклада на „Техноекспортстрой“ става ясно, че към онзи момент осъществява сътрудничество единствено с организации на СССР – главния заинтересован от прокарането на комунистическо влияние в развиващите се страни. Пример в тази насока е подготвената съвместна оферта с „Промекспорт“ за силов за зърнени храни в Бейрут, в която „Техноекспортстрой“ ще изпълни строителната част, а съветската страна ще достави и монтира машинната част.³⁰⁾ Проектът се финансира от Кувейтския фонд за арабско икономическо развитие, който подпомага редица държави в региона след войната през 1967 г. (Kuwait, 1969), но не печели съветската оферта.

В края на октомври 1968 г. проектите в Либия се оценяват на 66 231 000 щ. долара и въпреки внушителния си размер се отчита загуба заради редица неправилни решения. Изглежда, че високите възнаграждения в сравнение със същите позиции в България превръщат задграничното строителство в притегателен център за неквалифицирани в тази дейност хора, които използват ходатайство и работата им е неефективна. Като цяло, прави впечатление, че българските служители не полагат много усилия, тъй като са на твърда заплата, а не на обем свършена работа, а също, че са изпратени много българи по обектите, когато за някои дейности може да се наеме по-евтина местна работна ръка. Раденко Видински – ръководител на отдел „Строителство“ на ЦК на БКП, е възмутен и от това, че се пръскат стотици хиляди долари за по-

среднически услуги, за да може да спечели оферта на най-ниската цена. Като пример той посочва летище „Себха“, което отчита загуба от 44 %. Не на последно място, в офертите се залагат доставки от българската промишленост, а впоследствие се оказва, че договарят с водещия чуждестранен изпълнител изисква доставки от неговата държава. Към „Техноекспортстрой“ се отправя препоръка занапред по-внимателно да контролира дейността на нейните клонове зад граница, а пасивите ѝ са урегулирани от държавата.³¹⁾

Докладите сигнализират, че след войната Сирия изпитва сериозни финансови затруднения и силно е ограничила своята инвестиционна програма. На „Техноекспортстрой“ са възложени изграждането на мост „Растан“ по съвместен проект с Чехословакия (1972 – 1974), комини към ТЕЦ „Катине“ (1971 – 1972) и рудник с обогатителна фабрика за фосфати „Ийстърн-Б“ (1972 – 1975). По проект и като подизпълнител на ГДР, от 1973 г. „Техноекспортстрой“ участва в строителството на циментов завод в Алепо (Filipova, 2008)³²⁾. В следващите няколко години България не извършва дейност в Сирия.

В Ирак „Техноекспортстрой“ изпълнява проекта на британския консултант сър Брус Уайт на моста „Суейра“ (1970 – 1972), като подизпълнител на Sir Alexander Gibb & Partners – напоителна система „Диала“, а по българска проектна документация реализира няколко тухларски и преработвателни фабрики за селскостопански изделия (тютюн, консерви) (Filipova, 2008)³³⁾.

Подобна е структурата на строителството в Египет, която страна също изпада в следвоенни затруднения. През 1971 г. е сключен договор като подизпълнител на СССР за завод за феросилиций в Едфу (който, на свой ред, ще захранва комбината за желязо и стомана в Хелуан) (Minerals..., 1973), а останалите обекти представляват кланици, птицеферми и консервни заводи (оборудването за последните е внесено от Италия) (Filipova, 2008)³⁴⁾.

Българската организация се вписва в още по-мощабни проекти в Либия. „Техноекспортстрой“ е подизпълнител на италианската компания Spam Progetti (част от голямата петролна група ENI)³⁵⁾, с която установява трайно сътрудничество в изграждането на петролна рафинерия и разширението ѝ в Зауия (1971 – 1975). Отново като подизпълнител на Sir Alexander Gibb & Partners пък е наета за международното летище в Триполи (1973 – 1976), а по проект на собственото проектантско бюро Bulgarprojet издига 16 поликлиники на територията на страната (1974 – 1977).³⁶⁾

Голям пробив в енергийната област представлява изцяло самостоятелното строителство на ТЕЦ в Скикда, Алжир, с 2 турбини с мощност 370 mW. Проектната документация се осигурява от алжирска страна, без да се знае чие е авторството.³⁷⁾

Нов пазар, на който стъпва България през 70-те г., е Иран. За целта отново са ползвани посреднически услуги на местна фирма, а контактите и обменът между институциите бързо се активизират. Така от справка от 20 ноември 1972 г. се

разбира, че с Иран са сключени договори, съгласно които в периода 1973 – 1977 г. България ще достави 39 преработвателни предприятия (тютюн, дървесина, розово масло, консерви), животновъдни ферми и мандри, фабрика за тухли, 2 кожарски предприятия и други дребни инсталации на стойност 29,5 млн. щатски долара.³⁸⁾

Междувременно в българските ръководни среди се развива дискусия за ефективността на задграничното строителство, защото, както Надя Филипова цитира думите на Тодор Живков, „разпилели сме се в много страни“ (Filipova, 2020). Така на 22 май 1972 г. Министерският съвет издава Разпореждане № 206 „за утвърждаване стратегията и тактиката на външната търговия“. Съгласно анализа арабските държави заемат повече от половината от българския стокообмен с развиващите се страни и се препоръчва засилване на връзките най-вече с Египет и Сирия, но да се разширяват и тези с Алжир, Ирак, Тунис, Либия, Ливан и Кувейт.³⁹⁾ Като своеобразен отговор, смъмрената организация „Техноекспортстрой“ представя доклад на 20 септември 1973 г. В него се подчертава големият размах на задграничното строителство, с което тя се е ангажирала, преодоляването на проблемите и нарастването на приходите, като само за 1973 г. печалбата възлиза на 2,429 млн. вал. лв. (9,5 % от извършената дейност) и се изчислява, че до 1980 г. тя ще достигне 16 %. Не е ясно по каква методика са направени тези прогнози и доколко може да се има доверие на представените цифри, тъй като летище „Сибха“, което Р. Видински посочва като губещо, в доклада е обявено като печелившо с 60 хил. вал. лв. Изтъквайки опита на организацията, документът изразява съгласие дейността на „Техноекспортстрой“ да се съсредоточи „в по-малко, но по-перспективни страни“, по-конкретно „предимно в Либия, Нигерия, Ирак и евентуално Танзания“.⁴⁰⁾

На 30 май 1975 г. в София „Техноекспортстрой“ е удостоена от неправителствената организация „Международен институт за признание и престиж“ – Женева, с награда за своята строителна дейност, която е в принос на развитието на държавите, в които е извършена. На церемонията за връчването на отличието са поканени дипломатическите представители на големи западно-европейски държави като демонстрация за напредъка на България и следователно те да могат да заключат, че трябва да инвестират в икономическото сътрудничество с нея (Франция, Швейцария, ФРГ). Същевременно е подаден сигнал за желание за още бъдещи договори чрез поканата на посланиците на Сирия, Ирак, Либия, Алжир и Нигерия.⁴¹⁾

Изглежда обаче валутното замогване на „Техноекспортстрой“ предизвиква завист, тъй като след Решение № 49 на ПБ на ЦК на БКП от 6 февруари 1975 г. е издадено Разпореждане № 29 на Министерския съвет от 14 февруари с.г., което упълномощава „Техноекспортстрой“ да прехвърля проектантска и строителна дейност на други организации, като „Гражданско строителство“, „Минстрой“, „Геоложки проучвания“, „Водпроект“ и т.н. Но главният дирек-

тор на „Техноекспортстрой“ инж. Тодор Колев се възмушава, че те проявяват колебание, нерешителност и бавене в изготвянето на оферти и изпълнението на договори и заради тяхното поведение се е стигнало до изпускането на 9 обекта в Алжир, Ирак, Сирия, Либия и Гвинея, тъй като не представят оферти поради липса на интерес – малък обект или некомфортни географски и климатични условия. Най-фрапантен е случаят с Металургичния завод в Хкор ал-Зубаир (Ирак), който се възлага на френската фирма „Кръозо-Лоар“. Съгласно установените договорни отношения компанията кани българската страна да изготви оферта като подизпълнител, но организацията „Монтажи“ не го прави и българското участие пропада (Grigорова, 2013)⁴²⁾. Вместо разширяване на задграничното строителство, какъвто е официалният мотив на разпореждането, то, напротив, страда от пропуснати ползи и дори приходите допълнително намаляват, тъй като другите организации откриват свои филиали в чужбина, които дублират тези на „Техноекспортстрой“.⁴³⁾ След подаденото оплакване всички прерогативи са върнати на нея.

На 13 май 1976 г. ЦК на БКП издава решение за приходи през VII петилетка (1976 – 1980) в размер на 666 млн. вал. лв. „Техноекспортстрой“ докладва, че е осигурила договори за 273 млн. вал. лв., като основно те са в Либия: като подизпълнител на Italconult за международно летище Себха, като в случая вече доставя и част от оборудването (1976 – 1978), военен обект в Азизия, като подизпълнител на „Технопромпроект“ (СССР) за електропровод 220 kW, пристанище в Завия, като подизпълнител на италианска фирма за тухларска фабрика в Триполи, разширение на една болница и реконструкция на една поликлиника.⁴⁴⁾ Пропуснати или по-късно са сключени договорите за зърнени силози в Уади-Ел-Хира (1975 – 1977), Джуфра (1979 – 1982) и Триполи (1979 – 1982), като подизпълнител на Sir Alexander Gibb & Partners – на спортен комплекс в Себха (1979 – 1981) и на младежки спортни центрове в 15 града (1979 – 1982), като подизпълнител на Italconult – на медицински складове в Бенгази, Себха и Триполи (1979 – 1980), като подизпълнител на „Атом-енергоекспорт“ (СССР) – на атомен изследователски център в Таджура, близо до Триполи (1977 – 1982), а между 1976 и 1981 г. изгражда самостоятелно 4 болници с капацитет 201 легла и 5 болници с капацитет 182 легла в различни либийски градове (Filipova, 2019b)⁴⁵⁾.

Останалите обекти са язовир „Некор“ в Мароко по проект на швейцарската фирма Elektrowatt (1977 – 1981) и като подизпълнител на австрийската фирма Voestalpine – на завод за целулоза и хартия в Деир ез Зор в Сирия (Middle... 1975)⁴⁶⁾. Докладите посочват също сериозни постъпления от проектантска дейност в Алжир и Мароко, а също от хидрогеоложки проучвания и сондажи в Либия и Алжир.⁴⁷⁾ Както изтъква главният директор на „Техноекспортстрой“ инж. Марин Джерманов, „сключихме достатъчно договори и изпълнихме 780 милиона“⁴⁸⁾.

Именно с цел разширяване на дейността си чрез поемането на строителни обекти в Алжир през ноември 1975 г. „Техноекспортстрой“ сключва протокол за сътрудничество с Националното дружество за индустриално развитие (СНЕ-РИ) и Националното дружество за експлоатация на електроенергия и газ (СО-НЕЛГАЗ), който предвижда образуването на смесено дружество СОТРАМАБ с 51 % алжирско участие и 49 % българско участие. През 1976 г. се провеждат няколко двустранни срещи за обсъждане на статута и дейността му. Оказва се, че делегатите категорично не могат да се споразумеят за заплатите на българските специалисти, които ще се изпращат. Друг сериозен спорен въпрос е за документите, свързани с дейността на дружеството – София държи на всеки да има и алжирски, и български подпис, а отсрещната страна настоява да фигурира само алжирски. Не по-малко важен е въпросът за разпределение на печалбите и други финансови проблеми, които алжирските представители отказват да обсъждат и смятат, че бъдещото дружество трябва да ги урегулира, но българската страна се опасява от ощетяване на своите интереси, тъй като е миноритарен собственик. Разговорите така и не стигат до консенсус и образуването на смесено дружество пропада.⁴⁹⁾

След няколкогодишно отсъствие от Ирак поради военното положение и икономическите затруднения на страната през 1980 г. „Техноекспортстрой“ се включва като подизпълнител на британската компания Maunsell Consultants в изграждането на мост „Самара“ над р. Тигър.⁵⁰⁾ Грижи предизвиква ситуацията в Либия. През 1978 г. САЩ прекратяват своите военни доставки, обвинявайки Триполи в подкрепа на терористични организации. След трансфера на съветски оръжия в Ливан за защита на Палестина срещу Израел през октомври 1981 г. Роналд Рейгън призовава американските компании, които участват в експлоатацията на либийски петрол, да се изтеглят, а през март 1982 г. налага пълно икономическо ембарго (Economic..., 1990; Avomo, 2018). Добивът на енергийни продукти рязко спада и валутните постъпления на страната намаляват. Това налага София да договори плащанията да се извършват със суров петрол.⁵¹⁾

Министерството на външната търговия има основания за безпокойство, тъй като, както посочва по-късен доклад, „до 1982 г. 80 % от основните обеми на задграничното строителство се реализираха в две страни – Либия 70 % и Ирак 10%“.⁵²⁾ Към изброените по-горе обекти са сключени нови договори за строителството в Либия като подизпълнител на Snam Progetti на петролна рафинерия в Рас Лануф (1982 – 1984), а от 1983 г. в същия град започва изграждането на завод за етилен по проект и под ръководството на британската фирма Stone & Webster⁵³⁾. Като подизпълнител на Italconsult „Техноекспортстрой“ се включва в строителството на спешна и травматологична болница в Триполи. Прави впечатление, че организацията поема все повече военни обекти – муниционни складове, хангари, стрелбища и др. А въз основа на

богатия български опит в областта на туризма „Техноекспортстрой“ създава няколко плажни комплекса в Либия.⁵⁴⁾

Причините за този малък брой държави клиенти са няколко. От една страна, развиващите се страни изпадат във все по-сериозни финансови затруднения и предпочитат фирми, които могат да кредитират обекти. От друга страна, забелязва се навлизането в тези пазари на нови държави, които предлагат евтина работна ръка, като Южна Корея, Пакистан, Индия и др. „Техноекспортстрой“ съзира като бreme и задължението си, наложено от Министерството на външната търговия, да залага 15 % печалба в офертите, когато конкурентните фирми работят с 5 – 7 % печалба. Посочва се, че всички страни, в които има българско строителство, просрочват задълженията си, което се отразява на оборотните средства на организацията и съответно – на планирането на нови разходи за закупуване на материали. Интересна е и информацията, че напоследък в България са създадени нови инженерингови организации, които сами преговарят по сключването на договори и подбиват условията, които „Техноекспортстрой“ е успяло да постигне да са оптимално благоприятни в различните страни.⁵⁵⁾

При тези обстоятелства не е изненадваща констатацията, че през IX петилетка (1986 – 1990) се очертава 97 % от задграничното строителство на „Техноекспортстрой“ да се осъществява в три държави: Либия – 84 %, Ирак – 6,7 %, и Нигерия – 6,3 %.⁵⁶⁾ Действително, в Либия организацията участва в строителството на централна медицинска лаборатория в Бенгази, което по данни на специализираната преса е с водещ изпълнител финландската компания Puolimatka, и на белодробна болница под ръководството, според индийско статистическо издание, на индийската National Building Construction Corporation (Middle... 1986; Data... 1981)⁵⁷⁾. От 1982 г. Либия и СССР преговарят за строеж на АЕЦ – Сирт (родния град на Муамар Кадафи) и ръководството на „Техноекспортстрой“ изчислява големи приходи като подизпълнител на проекта. В крайна сметка, през 1984 г. централата е възложена на белгийския консорциум Belgonuclaire, който обаче под американски натиск преустановява работата по обекта (Stockman-Shomron, 1984; Hagger, 2009)⁵⁸⁾. Междувременно Сирия все повече забавя плащанията си поради икономически затруднения, затова през април 1986 г. на „Техноекспортстрой“ е наредено да не подписва нови договори по двустранната кредитна спогодба (т.е., ако се появи чуждестранен инвеститор, пречки не се поставят).⁵⁹⁾ За сметка на това организацията отбелязва с гордост, че именно по неин проект италианска компания (Middle... 1986) изгражда комплекс „Хама“ в столицата Алжир, където се разполагат сградата на Народното събрание, конгресен център с няколко здания, Националната библиотека, подземен търговски център и подземни гаражи.⁶⁰⁾

Изграждайки нови военни обекти, като военноморския комплекс в Тобрук, ПВО площадки и нова сграда за Генералния щаб в Джуфра, българските слу-

жители преживяват драматични събития по време на либийската криза през пролетта на 1986 г. Напрежението между САЩ и Либия ескалира, тъй като Вашингтон смята, че Триполи финансира терористични нападения срещу американски граждани в Европа и средиземноморския регион (Nuechterlein, 2014). Роналд Рейгън разпорежда удари върху Либия и през м. март с.г. започва разполагането на VI и VII американски флот около бреговете на страната. Готвейки се за нападението, главнокомандващият на въоръжените сили моли филиала на „Техноекспортстрой“ спешно да изгради отбранителни съоръжения в Бенгази. Мобилизиран е целият машинен парк от Тобрук, Дерна и Сирт (последният е на разстояние 570 км от Бенгази), въпреки пътуването през нощта от сутринта започват изкопните дейности, а в края на четвъртия ден е предадена площадка със съответните диги, траншеи, пътища, окабеляване и т.н.

На 24 април започват бомбардировките над Триполи и Бенгази, като част от поразените цели са в непосредствена близост до българските жилища и строителни обекти. Вместо евакуация централата в София нарежда филиалът да декларира пред Генералния щаб готовността си за пълно съдействие и веднага е ангажиран във възстановяването на Триполи и други военни обекти. Муамар Кадафи е впечатлен от оказаната подкрепа и заповядва занапред всички специални обекти, свързани с отбраната на Либия, да бъдат възлагани само на „Техноекспортстрой“. Непосредствено след това е подписан първият договор за 320 муниционни склада на стойност 180 млн. щ. дол. Докладът отбелязва с главни букви: „ТАКА КЪМ ОТЛИЧНОТО КАЧЕСТВО И СРОЧНОТО ИЗПЪЛНЕНИЕ БЕ ПРИБАВЕНО И ПОЛИТИЧЕСКОТО ДОВЕРИЕ, КОЕТО ОТВАРЯ И ЗА В БЪДЕЩЕ ШИРОК ПЪТ НА „ТЕС“ В ТАЗИ СТРАНА“⁽⁶¹⁾.

За обхвата на строителството в Либия може да се съди по броя на българските специалисти на „Техноекспортстрой“ с висше и средно специално образование – 200 през 1986 г., когато в същото време в Сирия и Мозамбик те са по 17, в Алжир – 15, Зимбабве – 5, и едва по 3 в Кувейт и Мароко.⁽⁶²⁾ През 1987 г. организацията работи по изграждането на специален (военен) обект и в Ирак (100 млн. щ. д.), а в Либия участва в изграждането на 16 института за обучаване на медицински сестри по проект на *Vulgarprojet* (1984 – 1989) и на стоматологична клиника.⁽⁶³⁾

Но главният директор инж. Марин Джерманов привлича вниманието върху нарастващите трудности пред „Техноекспортстрой“. Цената на петрола пада (така през януари 1986 г. тя е 30 долара за барел, през юли с.г. – под 10 дол., и в края на 1986 г. – 16 – 17 дол. за барел), доларът девалвира, в страните от Близкия изток, част от които са във военно положение, настъпва инфлация, все по-рядко се обявяват инвестиционни обекти (само в Либия от 600 чуждестранни фирми изпълнители остават по-малко от 50). Заради това,

че не могат да посрещат всички плащания, държавите, в които се извършва строителство, измислят различни процедури по забавянето на издаването на обектите. Обратните средства на „Техноекспортстрой“ са ошетени и от 10-процентното дизажио (разликата между покупната и продажната цена) на суровия петрол.⁶⁴⁾

През юни 1988 г. Джерманов отново сигнализира за влошени условия за работата на организацията. Той подчертава, че дизажиото на петрола вече се движи между 17 и 25 %. Нещо повече, Либия почти е преустановила доставките – от началото на 1988 г. е изпратила само един танкер. За намалелия обем на строително-монтажната работа на „Техноекспортстрой“ говори и броят на служителите, които тя е изпратила зад граница – ако през 1981 г. те са общо (високо и ниско квалифициран персонал) 6603 души, то през 1988 г. те са 3492 души.⁶⁵⁾ Министерството на външноикономическите връзки и Българската външнотърговска банка се ангажират да съдействат за получаване на дължимите суми от Либия⁶⁶⁾, а „Техноекспортстрой“ продължава своята дейност в тази държава, като до края на 1988 г. сключва нови договори за пътно строителство, казармен комплекс, училище, муниционни складове и др.⁶⁷⁾

Справка за чистия валутен приход на България от осъщественото задгранично строителство на „Техноекспортстрой“ в периода 1981 – 1990 г. показва постъпление с внушителния размер от 980 795 000 щ. дол. Но са натрупани също така сериозни просрочени задължения към организацията. През 1991 г. поради влошаване на двустранните отношения Либия прекратява доставките на петрол и към края на 1992 г., когато продължава българското строителство там, тя дължи 510 385 000 щ. д., но признава от тях 300 876 000 щ. д., които се ангажира да плаща от началото на 1993 г. Ирак дължи 629 хил. щ. дол. за моста „Самара“. Също заради строителство в Ирак (военни обекти) „Техноекспортстрой“ има вземания от Русия и Кувейт, докато Алжир, Мароко и Абу Даби (проектиране и техническа помощ) изплащат висящи суми в размер общо на 1 339 000 щ. долара. Ангола и Мозамбик също фигурират сред просрочилите платци.⁶⁹⁾

Възстановяването на историята на „Техноекспортстрой“ разкрива интересни особености за развитието на дейността на организацията. В условията на силно конкурентна среда, вкл. по линия на съюзническите държави в Източния блок, тя ползва иновативна форма за проникване на пазара в развиващите се страни чрез ползването на местни лобисти срещу заплащане и създаване на смесени дружества. Не всяка операция обаче се увенчава с положителен резултат, доколкото съществуват обективни и субективни фактори, като местни политически нагласи, желание за диверсифициране на външноикономическите връзки с цел избягване изпадането в зависимост от източна или западна държава, а постепенно тежест придобива и местният финансов потенциал. Друг проблем, който „Техноекспортстрой“ преодолява, е първоначалният ор-

ганизационен безпорядък, с отчетени разхищения и загуби. С времето управлението ѝ съумява да наложи дисциплинирана администрация до степен да може гъвкаво и екстремно да реструктурира наличните човешки и механизирани ресурси от един на друг обект. Не на последно място, плавният възход на организацията започва в съвместни, с промишлено по-развити държави, проекти, в които българският дял е минимален и нетехнологичен. Изградено-то доверие в тези партньорства довежда до нарастването на участието на българската промишленост. Последната се оказва най-силно развита в областта на отбраната, с дългогодишни инвестиции предвид противопоставянето Изток – Запад, поради което „Техноекспортстрой“ има капацитета сама да поеме изграждането на множество печеливши военни обекти в Близкия изток.

БЕЛЕЖКИ

1. ЦДА, ф. 608, оп. 6П, а.е. 9 – „Техноекспортстрой 1982“. Каталог на обектите. София. 1982 г., с. 57, 87, 88.
2. ЦДА, ф. 608, оп. 1С, а.е. 1, л. 191.
3. Mutual Security Act Extension. US Congress House. Committee on Foreign Affairs. Hearings. March-June 1953, p. 1040; <https://www.royalhaskoningdhv.com/en-gb/about-us/135-years-royal-haskoningdhv/iconic-projects-water>
4. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 88.
5. ЦДА, ф. 608, оп. 1, а.е. 47, л. 111.
6. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 87.
7. ЦДА, ф. 608, оп. 1С, а.е. 15, л. 107 – 109.
8. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 89.
9. ЦДА, ф. 690, оп. 1, а.е. 108, л. 175.
10. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 88.
11. ЦДА, ф. 136, оп. 39, а.е. 138, л. 15.
12. ЦДА, ф. 608, оп. 6П, а.е. 7, л. 4.
13. ЦДА, ф. 136, оп. 39, а.е. 138, л. 16.
14. Пак там, л. 1 – 4, 17 – 20.
15. ЦДА, ф. 608, оп. 1С, а.е. 15, л. 138, 139.
16. ЦДА, ф. 608, оп. 1С, а.е. 15, л. 133; оп. 1, а.е. 52, л. 1 – 8.
17. ЦДА, ф. 608, оп. 1С, а.е. 15, л. 116 – 118.
18. <http://www.italconsult.com/en>
19. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 86, 88; ЦДА, ф. 608, оп. 1С, а.е. 4, л. 139, 141, 145 – 146.
20. ЦДА, ф. 608, оп. 1, а.е. 47, л. 16, 24, 75, 77, 88, 96.

21. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 88, 90.
22. ЦДА, ф. 608, оп. 1, а.е. 47, л. 88; ф. 690, оп. 1, а.е. 83, л. 35.
23. ЦДА, ф. 690, оп. 1, а.е. 113, л. 80 – 82.
24. Пак там, л. 44 – 45, 56, 100 – 113.
25. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 89. ЦДА, ф. 608, оп. 1, а.е. 47, л. 7.
26. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 44; ЦДА, ф. 136, оп. 47, а.е. 323, л. 1 – 3; ф. 690, оп. 1, а.е. 94, л. 196 – 200, 263 – 266.
27. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 88; ЦДА, ф. 608, оп. 1, а.е. 47, л. 9.
28. ЦДА, ф. 608, оп. 2, а.е. 56, л. 1.
29. ЦДА, ф. 608, оп. 1С, а.е. 15, л. 29 – 30.
30. Пак там, л. 118 – 119.
31. ЦДА, ф. 136, оп. 49, а.е. 10, л. 1 – 2, 4 – 19.
32. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 52, 85, 90; ЦДА, ф. 608, оп. 1, а.е. 47, л. 1; оп. 4, а.е. 64, л. 7 – 8; ф. 690, оп. 1, а.е. 112, л. 2; а.е. 113, л. 181.
33. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 88 – 89, 90.
34. ЦДА, ф. 690, оп. 1, а.е. 109, л. 158 – 172.
35. <https://www.snam.it/en/index.html>
36. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 86, 89.
37. Пак там, с. 55, 86; ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 64, л. 10.
38. ЦДА, ф. 690, оп. 1, а.е. 100, л. 91 – 94, 206 – 207, 223 – 233.
39. ЦДА, ф. 608, оп. 1С, а.е. 31, л. 59 – 60.
40. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 64, л. 38 – 39.
41. ЦДА, ф. 608, оп. 3, а.е. 57, л. 5, 106, 162.
42. ЦДА, ф. 608, оп. 2, а.е. 56, л. 11 – 12.
43. ЦДА, ф. 608, оп. 2, а.е. 56, л. 13 – 14; а.е. 99, л. 56.
44. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 86 – 87; ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 139, л. 2.
45. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 87, 89.
46. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 53, 88; ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 64, л. 62.
47. ЦДА, ф. 608, оп. 2, а.е. 56, л. 10.
48. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 12, л. 12.
49. ЦДА, ф. 608, оп. 3, а.е. 85, л. 94 – 97, 147, 162, 197 – 200.
50. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 90.
51. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 6, л. 14 – 17.

52. Пак там, л. 36.
53. <https://beta.companieshouse.gov.uk/company/00340527>
54. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 86, 89; ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 12, л. 6, 27; а.е. 67, л. 6 – 7.
55. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 65, л. 9.
56. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 6, л. 36.
57. ЦДА, ф. 608, оп. 6П, а.е. 11, л. 47.
58. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 12, л. 12.
59. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 6, л. 49.
60. „Техноекспортстрой 1982“. Каталог..., с. 14.
61. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 14, л. 9 – 12.
62. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 67, л. 48.
63. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 65, л. 116.
64. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 65, л. 103 – 117; а.е. 67, л. 55 – 58.
65. ЦДА, ф. 259, оп. 26С, а.е. 177, л. 4 – 7.
66. Пак там, л. 54.
67. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 153, л. 13.
68. ЦДА, ф. 608, оп. 4, а.е. 63, л. 41 – 45.

ЛИТЕРАТУРА

- Григорова, И. (2013). Проблеми на промишленото коопериране между България и Франция (първата половина на 70-те г. на XX в.). *Известия на Регионален исторически музей – Габрово*. Т. 1. Фабер.
- Зидаров, Н. & Чумаченко, П. (2019) 50 години от началото на българското геолошко картиране в Алжир. *Списание на Българското геологическо дружество*, 80 (1), 117 – 125.
- Каменов, Е. (1970). *Икономическите връзки на България с развиващите се страни*. Т. 1. Научноизследователски център за Африка и Азия. Българска академия на науките.
- Марчева, И. (2016). *Политиката за стопанска модернизация по време на Студената война*. София: Летера.
- Филипова, Н. (2008). *Българската дипломация в Египет, Сирия и Ирак във времето на Студената война (средата на 50-те – средата на 70-те г. на XX в.)*. София: Лийгъл Адвайс.
- Филипова, Н. (2019а). Българските специалисти в Тунис в българската външноикономическа стратегия след Втората световна война. *Известия на РИМ – Габрово*, т. VI. Фабер.

- Филипова, Н. (2019b). *Времени трудови миграции на българи в Либия през 70-те години на XX век*. Население: Акад. Проф. М. Дринов.
- Abomo, Paul. (2018). *R2P and the US Intervention in Libya*. London: Palgrave Macmillan.
- Data... (1981): *Data India*. Press Institute of India.
- Economic... (1990): *Economic Sanctions Reconsidered: History and current policy*. Vol. I. Washington: Peterson Institute.
- Filipova, N. (2020). Bulgarian temporary labour migration in Iraq during the 1960s and 1970s. *Bulgarian Historical Review*, in print.
- Filipova, N. (2015). Cooperation or Contest: Comecon Initiatives in Respect the ‘Developing Countries’ by the Time of 1973 Oil Crisis with Specific References to Hungary and Bulgaria. In: Peykovska, P. & Demeter, G. (Eds). *Shared Pasts in Central and Southeast Europe, 17th – 21st Centuries: Hungarian and Bulgarian Approaches*. Sofia–Budapest, 314 – 328.
- Filipova, N. (2013). Lebanon in the Bulgarian Foreign Economic Policy in the 1960s and the Early 1970s. In: Peykovska, P. & Demeter, G. (Eds). *Regions, Borders, Societies, Identities in Central and Southeast Europe, 17th – 21st Centuries. Bulgarian-Hungarian History Conference, Sofia, 16 – 17 May 2012. Papers*. Sofia-Budapest, 307 – 317.
- Ginsburgs, G. & Slusser, R. (1981). *A Calendar of Soviet Treaties: 1958 – 1973*. Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff.
- Kuwait (1969): *Kuwait Fund for Arab Economic Development. Seventh Annual Report, 1968 – 1969*.
- Middle (1975): *Middle East Economic Digest, 1975*. London – Dubai.
- Middle (1986): *Middle East Economic Digest, 1986*. London – Dubai.
- Mineral (1973): *Minerals Yearbook 1971*. Vol. III. US Bureau of Mines.
- Nuechterlein, D. (2014). *America Recommitted: A Superpower Assesses Its Role in a Turbulent World*. University Press of Kentucky.
- Stockman-Shomron, I. (1984). *Israel, the Middle East, and the Great Powers*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Stroud, J. (1980). *Airports of the World*. Putnam - Penguin Random House.
- Translations on Africa* (1969). Washington: US Joint Publications Research Service Reports. No. 792.

REFERENCES

- Abomo, Paul. (2018). *R2P and the US Intervention in Libya*. London: Palgrave Macmillan.
- Data... (1981): *Data India*. Press Institute of India.
- Economic... (1990): *Economic Sanctions Reconsidered: History and current policy*. Vol. I. Washington: Peterson Institute.

- Filipova, N. (2020). Bulgarian temporary labour migration in Iraq during the 1960s and 1970s. *Bulgarian Historical Review*, in print.
- Filipova, N. (2019a). Bulgarian specialists in Tunisia in the Bulgarian foreign economic strategy after the Second World War. *Proceedings of the RHM – Gabrovo*, vol. VI. Faber, 185 – 195. [In Bulgarian]
- Filipova, N. (2019b). Bulgarian temporary labour migration in Libya during the 1970s. *Naselenie/Population: BAS*, 5, 831 – 860. [In Bulgarian]
- Filipova, N. (2008). *Cold War Bulgarian Diplomacy in Egypt, Syria and Iraq (mid-1950s – mid-1970s)*. Sofia: Legal Advice. [In Bulgarian]
- Filipova, N. (2015). Cooperation or Contest: Comecon Initiatives in Respect the ‘Developing Countries’ by the Time of 1973 Oil Crisis with Specific References to Hungary and Bulgaria. In: Peykovska, P. & Demeter, G. (Eds). *Shared Pasts in Central and Southeast Europe, 17th – 21st Centuries: Hungarian and Bulgarian Approaches*. Sofia – Budapest, 314 – 328.
- Filipova, N. (2013). Lebanon in the Bulgarian Foreign Economic Policy in the 1960s and the Early 1970s. In: Peykovska, P. & Demeter, G. (Eds). *Regions, Borders, Societies, Identities in Central and Southeast Europe, 17th – 21st Centuries. Bulgarian-Hungarian History Conference, Sofia, 16 – 17 May 2012. Papers*. Sofia-Budapest, 307 – 317.
- Ginsburgs, G. & Slusser, R. (1981). *A Calendar of Soviet Treaties: 1958–1973*. Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff.
- Grigorova, I. (2013). Problems of the Industrial Cooperation between Bulgaria and France (first half of the 1970s). *Proceedings of the Regional Historical Museum – Gabrovo*. Vol. 1. Faber, 275 – 288. [In Bulgarian]
- Grigorova, I. (2016). Spécificité des relations algéro-bulgares (1962–1965). *Bulgarian Historical Review*, 1 – 2, 66 – 87.
- Hagger, N. (2009). *The Libyan Revolution: Its Origins and Legacy (a Memoir and Assessment)*. John Hunt Publishing.
- Kamenov, E. (1970). *Bulgaria's Economic Relations with Developing Countries*. Vol. 1. Research Center for Africa and Asia. Bulgarian Academy of Sciences. [In Bulgarian]
- Mansoor, M. (1972). *Political and Diplomatic History of the Arab World, 1900 – 1967*. Michigan: NCR Microcard Editions.
- Marcheva, I. (2016). *The Policy of Economic Modernization during the Cold War*. Sofia: Lettera. [In Bulgarian]
- Middle (1975): *Middle East Economic Digest*, 1975. London – Dubai.
- Middle (1986): *Middle East Economic Digest*, 1986. London – Dubai.
- Mineral (1973): *Minerals Yearbook 1971*. Vol. III. US Bureau of Mines.
- Nuechterlein, D. (2014). *America Recommitted: A Superpower Assesses Its Role in a Turbulent World*. University Press of Kentucky.

- Stockman-Shomron, I. (1984). *Israel, the Middle East, and the Great Powers*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Stroud, J. (1980). *Airports of the World*. Putnam – Penguin Random House.
- Translations on Africa* (1969). Washington: US Joint Publications Research Service Reports. No. 792.
- Zidarov, N. & Chumachenko, P. (2019). 50 Years of Bulgarian Geological Mapping in Algeria. *Bulgarian Geological Society Review*, 80(1), 117–125. [In Bulgarian].

CROSS-BORDER CONSTRUCTION ACTIVITY OF THE BULGARIAN STATE COMPANY TECHNOEXPORTSTROY DURING THE 1960S – 1980S

Abstract. Technoexportstroy has long been publicly considered as an extraordinary successful company, with a high contribution to the social and economic progress of the developing countries recently liberated from their colonial or mandate status, as well as a provider of generous foreign currency incomes to the state treasury. This romantic image has been sustained by Todor Zhivkov public statements, too. This paper aims to explore the scale and profitability of the company's performance, the opportunities it had and whether the latter led to breakthroughs or losses, the extent to which the reported results were due to an independent initiative and activity. In order to achieve these goals, a critical analysis has been performed, comparing the data in the preserved archival documents of the organization with those of the BCP leadership, the Ministry of Foreign Trade, as well as with the information in some foreign specialized sources, which, also based on their economic interest in the developing countries, had been publishing up-to-date information about the contracts signed for the construction of industrial sites.

Keywords: Cold War; Bulgaria, Technoexportstroy; cross-border construction; developing countries

✉ **Dr. Irina Grigorova**

<https://orcid.org/0000-0003-1326-3849>

Web of Science Researcher ID: O-7022-2019

Institute for Historical Studies

Bulgarian Academy of Sciences

Sofia, Bulgaria

E-mail: grigorova_irina@abv.bg